

Mennyi

Egy régebbi, még a 2018. decemberi Kortársban Tóth Erzsébet szép verse, a *Ha még élek*. Viszonylag egyszerű, narratív szöveg, melyben a *halottait* sorolja fel. (A halálról különben

70 Tóth László

UTAK, MONDATOK

Széljegyzetek elszelelt

napokhoz (2020)

sem való bonyolultan beszélni, az a súlyát venné el.) De... rosszul mondtam az imént... mert: a *halottaimat* sorolja elő... Kivétel nélkül... S ez arra is rádöbbsent, ha nem is voltunk szoros(abb) barátságban Erzsivel (de a távoli barátságánál talán

mégis több rokonszenvvel szemléltük egymást, ha nem is találkoztunk sokszor), hogy mennyi minden(ki) köt egymáshoz bennünket. Hogy hányan jelentették ugyanazt mindkettőnknek, s hányukból épültünk mindketten, akik által (is) mennyi a közös bennünk... Kormos, Szervác, Cipi, nagygazsi, Ervin, Bella, Vaderna, ESZE (azaz Endrődi Szabó Ernő), Banos, Pinczési, Mózsi, Hervay, Csengey, Pálkink s a drága Lívia... Életünk jobbik fele velük a sírban... de mennyivel gyengébbek és elhagyottabbak lennének ma is nélkülük... (április 7., vasárnap)

Látvány

Folytatva a könyvtárrendezés heroizmusát (hiábavalóságát?), most Mórocz Mária 1993-as első kötetében, a *Survive*-ben találtam feljegyzéseim közt egy, a kötet írásait egészében jellemző minősítést. Ez pedig:

Szövegművészet.

Vagy, ugyyanide, egy műfaji meghatározás:

Megrágadások.

Utolsó, mindössze féloldalas szövegéhez, a *Színház*hoz pedig ezt a megjegyzést fűztem:

„Egy mozdulatot mint látványt rögzít. De ebben a másik által észlelt látványban benne van e látvány *drámája* is. No meg a látvány észlelőjének a *drámája* nemkülönben.”

A kötetről annak idején írtam is. Csak annyira emlékszem belőle, hogy kedvezően. Lehet, egyszer elő is veszem azt az írásom, és újból elolvasom. Már csak azért is, mert Mari azóta eltűnt. Nem hallani róla, külföldre ment (mintha Ausztrália is derengene valahonnan), valószínűleg az írást is abbahagyta mára. A fényképezést is? Hiszen a kép(alkotás) tanult mestersége volt – a pozsonyi Comenius Egyetem audiovizuális tanszékén diplomázott majd’

harminc éve. És írásait, s ahogy én tudom, egész életét, személyiségét a *képek* befolyásolták, azok határozták meg, azok *teremtették*... Ennyire eltűnni viszont, mint ő? Képtelenség... Szóval, lehet, egyszer előveszem a róla és szövegeiről szóló jegyzetkém. Már csak azért is, hogy utánajárjak: valóban *volt-e*, mielőtt eltűnt volna... Vagy csak érzéki csalódás volt, hogy volt? (*április 19., vasárnap*) 71

Távolodó

Czakó József első – és máig egyetlen?! – kötete, a *Leszámolás, gyöngéden* került a kezembe ma reggel. Jóskát még gimnazistaként (vagy frissen érettségizettként?) ismertem meg az 1980-as évek elején, amikor 1982-ben vagy 1983-ban, a bevallása szerint tizenhét évesen írt *A hülyekamasz* című kisregényével rögtön – a semmiből előbukkanva – megnyerte a pozsonyi Nő pályakezdők részére általam kezdeményezett és szervezett pályázatát. A „felnőtté válás megrendülését” rögzítő írása világlátásával, világképével, nyelvével, megformálásával és megkomponáltságával, azaz színvonalával – a vers kategóriában indult Farnbauer Gábor „Amatőr verseivel” együtt (ez volt a jelígeje Gábornak) – ugyanis messze kiemelkedett a mezőnyből, s a Zalabai Zsigmondból, Grendel Lajosból, Kopócs Tiborból és belőlem álló zsűriben egyikünk számára sem volt kétséges, hogy prózában messze ő a legjobb. Ugyanakkor afelől sem voltak kétségeink – amiben a lap jó szándékú főszerkesztője, Haraszi Mészáros Erzsébet csak megerősíteni tudott bennünket –, hogy az írás az akkori körülmények között aligha jelenhet meg. A pályázatot vállaló Nőben már csak terjedelme miatt sem, de *Husákiában* másutt se... Aztán Grendel Lajosnak, aki ajánlóelemző szöveget is írt hozzá, valahogy mégis sikerült meggyőznie Duba Gyulát, az Irodalmi Szemle főszerkesztőjét, hogy Czakó írása 1983 novemberében, a lap pályakezdőknek fenntartott rovatában, a Holnapban, bár némi kurtításokkal, de mégis megjelenjen. Persze még így is nagy botrány lett belőle, de hát istenem, ha van, ami nem megy botrány nélkül, bár mennie kellene, hát legyen botrány – gondoltuk néhányan már akkor, és gondolom természetesen ma is.

Majd Jóska is elkezdett járni közénk, s miután eljött otthonról, Rozsnyóról, többször is köztünk lébecolt és dekkolt Dunaszerdahelyen, Szigeti Laci leánygarzonjában a mienkkel szomszédos lépcsőházban. Ilyenkor persze nagyokat beszélgettünk és marhultunk annak rendje s módja szerint, egészen addig, míg végül ott nem hagyunk csapot, papot, országot, és hátat nem fordítottunk a husáki „szocializmusnak”. Én át a kádári „demokrácia” felé vettem az irányt, azaz bár csöbörből vödörbe jutva, de már lényegesen nagyobb mozgástérrel ez utóbbiban. Jóska viszont Nyugatra húzott el (ráadásul

valamivel előttem), és – ha jól tudom, Jugoszlávián át, Olaszországot érintve – (Nyugat-)Németországban horgonyzott le, jellemző módon elmeegógyintézeteti ápolóként. Később mégis fordult egyet felénk is a világ, és a Szigeti

Laci, Grendel Lajos meg még egy-két további barátunk ambícióinak
72 köszönhetően megalakult Kalligramnak természetesen már rögtön az első kiadványai között ott volt *A hülyekamasz* is (a címadó mellett hat rövidebbel). Ami hazahozta Jóskát is – látogatóba, s mivel én is rendszeresen jártam a lányaimhoz és barátaimhoz Dunaszerdahelyre, természetesen vele is sikerült újból beszélgetnünk egy nagyot. Aztán már mentünk is vissza – ő Németországba, én Magyarhonba... és megint elvesztettük egymást. És máig nem tudok róla semmit... él-e, hal-e, hol... merre van... mi lett vele... hiszen az irodalomból is eltűnt (bár újabban a [mese]színház tájékán látom feltűnni a nevét, az ugyancsak rozsnói Badin Ádámék előadásainak „Németországból pendliző” zenészeként, zeneszerzőjeként)...

Bele-beleolvasok viszont most, hogy a kezembe akadt, kis kötetkéjébe... és úgy látom, *A hülyekamasz* máig él, máig érvényes próza... lehetne. S méltó arra, hogy bő három és fél évtizeddel a megírása után is számon tartsuk, amint erre Hizsnyai Tóth Ildikó tavaly az Irodalmi Szemlében kísérletet is tett, amikor *A hülyekamasszal* indította a folyóirat *Helyfoglaló* című, a szlovákiai magyar irodalom lappangó értékeinek szánt rovatát. (Két évtizeddel korábban, még 1999 júniusában a Kalligramban már Kocur László is próbálkozott hasonlóval, amikor azt firtatta, hogy „honi kritikai életünk” miért „nem tud mit kezdeni Czakóval”, aki „amit és ahogyan ír, az legalábbis szokatlan”, de, tegyem hozzá gyorsan, írónk prózája lényegében Magyarországon is visszhangtalan maradt...) A dolognak persze több tanulsága is lehet, de hadd ne fecséreljem most az időt hiób tanulságok levonására... Jóska dedikációja *A hülyekamaszban* azonban – amit „az egyik emigráns a másik emigránsnak” írt – egy pillanatra most mégis eltalált. Pedig már mennék is tovább, ha nem tartana vissza annak utolsó mondata: „Emlékszel még a téli művelődési táborra?” Puff neki! Hát ez meg mi lehetett? Akkori életünknek bizonyára fontos részét képezhette, ha Jóskában annyi év után, még Németországban is „dolgozott” az élmény... s bizonyára számomra sem lenne érdektelen, visszaneézőben nyolcvanas éveinkre... Az életem (életünk?) azonban már – ebből is ítélve – vészesen kezd távolodni tőlem... És még én akarnék önéletrajtot, illetve visszaemlékezést írni?!... (április 29., szerda)

Főút

Ma a szabadkai Gulyás József két dedikált kötete a múltból. Még 1977-ben küldte, egy, az Ady-centenárium alkalmából a fiatal írók számára rendezett miskolci tanácskozás után, ahol – kinél is? Zimonyi Zoltán lakásán? – vagy tízen összezsúfolódva egy szobában hatalmasat, máig emlékezeteset beszélgettünk,

sok mindenben egyet is értve; néhány dolgot másképp is látva (pl. Tolnai Ottóékat). Kívülálló volt már akkor is (s a tanácskozáson is legtöbbször magányosan, társtalanul lézengett, oda-odacsapódva néha ehhez-ahhoz), és az maradt, ahogy olvasom a neten a későbbi útvjáról szóló beszámolókat, illetve az említett kötetei utáni verseit, mindvégig. Tizenkét évvel 73 volt idősebb nálam, már hat éve halott. Őstehetségként indult, kommunisztikus-szocialisztikus indulatokkal, és meg is maradt az irodalom szélén élete végéig. Verseiben nagy erők feszülnek, különleges képei-metaforái nehezen felfejthetők (éppen ezért nem ritkán a kócoság látszatát is kelthetik), opusai egy szigorú belső szabályok szerint alakított/alakult, külön bejáratú világot sejtetnek, s világlátását is a fősodroktól való makacs távolságtartása igazítja. Beleolvasva most kezem ügyében levő verseibe, úgy látom, mintha egy küldetéses műkedvelő és egy küldetéses zseni együttesen írta volna őket: makacssága ösztönösen a semmiből is ragyogót teremt, s ugyanakkor a zseniálisat is képes annulálni. Versei nem ritkán szabályt bontó grammatikája, ösztönös szóhasználata egyaránt mutatja tudatosságát is, de korlátait is sejt(eth)etik. Itt van például a *Világvége a Pirossal, feketével*-ből: „gyülékony itten / szoros vasérc elem / az űr idesüt / óram tűz s ég velem” – mintha egyszerre futna két irányba – sejtetve költészete végtelen lehetőségeit és gátjait is megmutatva – e négy sora, s az is sajnálható, hogy kötetében a *Végre* mély szkepszisét („Végre kimondhatod, / váratott soká: / van honnan szökni, / de nincs hová”) is a *Húsvét* semmitmondása, kontrollálatlansága semlegesíti, hatálytalanítja („Hozz asztalomra sonkát, virágot, / melyen világ múltott el, / asztalomra, / hozz mennél többet s mennél / hosszabb fényt, / hogy dolgozhassak / szakadatlanul, egész napon át, / anyámért, / hazámért”). De ha találomra kikapok valamit az öt évvel későbbi *A tenger küszöbén*-ből, mondjuk a *Ha még lehet*-et, ugyanúgy tanácstalan vagyok, megsüvegeljem-e, vagy kalapom indulatosan a földhöz csapjam: „Amikor belépsz délután a nagy / repedezett tükörbe, / hogy pincébe csípd ki magad, / egy mozdulatot, / egy simítást hajdon kedvemért, / értem, kedvemért, / ha még lehet, / torkodon a patkányfogsorral, / egy simítást értem, / kinek drága vagy, / mint egy kis számár.” Hát... talán ebből is az jön ki, hogy túlságosan sokat foglalkozom vele most. De magányos, külön-utú alakja, s versei emléke, meg ama hajdani, majd’ negyvenöt évvel ezelőtti miscolci kvaterkánké most(anra) vált bennem lezárhatóvá, és a Gulyás József *című könyv* is végre (végleg?) becsukhatóvá, letehetővé... Még akkor is, ha maradt is bennem némi kétely a tekintetben, hogy nem én bizonyultam-e *kevésnek* hozzá... de hát nem ritkán vagyunk így könyvekkel: hogy egyikük-másikuk ha időre-órára le is köti figyelmünket, biztosan tudjuk: nem nekünk íródtak... Miközben igazat kell adnunk Bányai

Jánosnak is, aki a hetvenöt éves Gulyás kapcsán vetette föl anno a Hídban, hogy bár igaz, „mellékutakon” járt eltökélten mindig, de „hol van arra bizonyíték, hogy a »főút« célba visz?” ... Hiszen még arra sincs, hogy a főút-e a fő út... (május 8., péntek)

74

Súgás

Egy szép Háytól, a *Kotródom el* (2002) címadója: „Kotródom el a világból, / halálos fáradt ember. / Dolgoznak bennem / a motorok, az én / kanalaz belőlem engem. / Kotródom, vége, / nincs mit hívni / mentségre, segítségére. / Tűnik a test, / és el a kép a szemből. / Veszve minden, / s veszve lenni: végül is jó, / csak közben élni, / amíg a gépek / dolgoznak fel, / és sajognak a részek, / s nem tudni, marad-e / koncnak, ahogy / a láb, a szív, a máj, / vagy elszáll a lélek.” Biz’, hányszor figyeltem én is döbbenet magamban, ahogy „az én kanalaz belőlem engem” – mi más lenne ez Háytól, mint mindannyiunk megfoghatatlanjának pontos és kíméletlen megragadása, az emberlét végső esszenciája –, a „Kotródom el” drámája pedig annak egész életünket végigkísér(t)ő lényege. Aki ilyeneket tud, annak tényleg az Isten – vagy talán már valami istenen túli? – súg... (május 8., péntek)

Vers

„Betűk lepik el a verset.” A költészet lényegét sűríti Hervay Gizella ez ötszavas paradoxonba. Azt a lehetetlen helyzetet, azt az égbekiáltó igazságtalanságot, hogy a „csendet”, ami minden opusunkat megelőzi (és megelőlegezi), ami mindegyikből kihallható kell legyen, csakis pontatlan szavainkkal tudjuk *beleírni* a versünkbe. Bár igaz, nem is a betűkre kell figyelniük benne. Ott, ahol csak a betűket látjuk, hiába keressük a verset. És Gizka, akinek – főleg rövid élete *hosszú* vége felé írt – verseiben a betűkre már szinte ügyet sem vetünk... (május 8., péntek)

Csapda

Kulcsmondát létünk abszurditásához a már szintén elhunyt, erdélyi K. Jakab Antal bő fél évszázaddal ezelőtti, Utunk-beli Beckett-faggatójából (*Szavak a kimondhatatlanról*): „Ott szeretnénk lenni, ahol sem azt nem lehet állítani rólunk, hogy létezzünk, sem azt, hogy nem létezzünk, mert még ezután kellene döntenünk afelől, hogy akarunk-e létezni vagy sem.” Aki pedig ezt tudja, aki ezt a kettősséget, ezt a lehetetlen helyzetet, ezt a csapdát magában felismeri, azt is látja egyszermind, hogy abból kiútja már aligha lehet... Ha csak nem épp maga ez a felismerés és a vele való szembenézés a kiút maga...(június 4., csütörtök)

Csevej

Este nyolc tájt K. L. hív, hosszú, se-iránya-se-célja csevej mindenféléről, amikor az ember, csak úgy, múlatja az időt, de ezt a világ legfontosabb dolgaként teszi: szó- és mondatcserék szemmútról, karanténról, Peéry Rezsőről, Szalatnai Rezsőről, Márton Lászlóról és az eredeti verselésének visszaadását megkísérlő (megkísértő?) *Niebelung*-fordításáról, Somlyó Györgyről: költészetéről, a verssel való foglalatzkodásairól, a versről szóló esszéiről, megjegyezve, hogy szerintem igazából ezekben futotta ki magát, s futamok arról, hogy az igazi (nagy) költészet nem csupán sima (és simulékony) elegancia, báj, technikai tökéletesség, hanem az a plusz is, ami belülről megérinti, *megkarcolja* olvasásakor az embert. A *Philoktétész sebe* viszont, melyet nemrég újból végigolvastam, ma, harminc-negyven év után is eleven és érvényes, tudós precizitású vallomás a mesterségről – egyfelől, másfelől viszont szenvedélyes és eltökélt nyomozás a vers(beszéd) titkai után. S bár a megírásától eltelt idő alatt nagyot fordult a világ is, vers is (és a versről való tudásunk nemkülönben), nem tudott akkorát fordulni, hogy ne lenne benne ebben a könyvben az is, ami tulajdonképpen csak e fordulattal történt vele... (*augusztus 17., hétfő*)

Identitás

Páskándi Géza réges-régi, még 1990-es esszéje az Új Forrás egyik hajdani számában (*Egy régi vitához, avagy Az önmeghatározó krokodil*), mely hozzászólásként jelent meg annak idején a lap egyik „rendszer-váltó”, *Nemzet és identitás* ankétjához. Nevezett folyóiratról ismertes, hogy annak idején, a rendszerváltást közvetlenül megelőzően, illetve annak környékén nem kis részt azon idők legégetőbb kérdéseit firtató ankétjaival, körkérdéseivel vált ki a kor irodalmi lapjai közül. Ilyenek voltak például a *Határok között engedetlenül. A szellem oszthatatlansága – avagy a provincializmus csapdái* kettőscím alá rendezett hozzászólásai, vagy például a kulturális környezetszennyeződésről szervezett eszmecsereje. Mely kezdeményezéseit az is jellegetessé tette, hogy azokban a kor egymástól lehető legeltérőbb gondolkodású, sokszor ellentétes (világ)nézeteket valló, különböző ideológiai irányzatokat képviselő, s napjainkban már egymással élesen szembenálló szereplőit egyetlen fórum közös fedele alá tudta hívni. Szóba hozott írásában Géza (Ézagh) mester a gyakran a „felvilágosodás rég elhagyott lövészárkába” bűvő „posztinternacionalizmusról” beszél, hogy annak „fedezékéből tüzeljen”. És magától értetődő természetességgel lép vitába az „államnemzet” fogalmát kieszelő Montesquieu „aforisztikus mondatával”, miszerint „Először is ember vagyok s csak aztán francia”. Mivel azonban e gnómaszerű tétel szemre igen tetszetős, keveseknek jut eszébe

szembemenni vele. Nem így Páskándi, aki szerint „ez olyan, mintha egy krokodil azt mondaná: »Mindenekelőtt állat vagyok s csupán ez után krokodil!«”. Csakhogy írónk szerint ez epiztemológiai tévedés, s krokodilusunk „nem ismeri a szíami iker-okság elméletét”: „Nem tudja: *ember és etnicitás*”
76 (illetve ennek jegyei) együtt születnek. Egyidejűleg. Egy állat sohasem állatként, csakis mindig *sajátlagos* állatként látja meg a napvilágot: mint krokodil, mint medve, vagy mint dögkeselyű. Nincs sorrendiség, nincs szukcesszív – egymás utáni okság, okozatiság, csakis szimultán, egyidejű. Márpedig az *először* és az *azután* szavak mindig is időbeli egymásutániségot fejeznek ki.” Vagyis „a grammatika”, így Páskándi, „elárulja a megzavart világlátást”. Ami pedig az „Öndefiniáló Krokodilunkat” nevetségessé teszi, mert „puszta állat sose születik, csak ilyen vagy olyan állat, állat csakis a mítosz képzeletében születik, de az is *Kiméra*”. Ezért ő inkább a mi „felvilágosult Csokonainkra” szavaz, aki „»először« és »azután« helyett” ezt írta *A tihanyi echóhoz* címzett versében: „Mint egy Rousseau Ermenovillében / Ember és polgár leszek...” (aminek ez utóbbi sor megismérlésével még nyomatékot is adott), azaz a kettő közötti kötőszó „nem erőlteti az alárendelést”, és „olyan civil világlátás” szolgálatában áll, „amelyben a polgári szabadelvűség mindig szigorúan együtt van valami mással”, írja Páskándi, és hozzáteszi: „Mondjuk: a nemzeti honpolgári elkötelezettséggel.” Amihez már csak annyit: írónk pontosan negyedszázada halott... Halott? Hiszen itt is épp napjaink egyik legégetőbb kérdéséhez, leghang(súly)osabb vitájához szól hozzá. (szeptember 9., szerda)

Szamár

Délután fél háromra Ugróczy István jött portréfotózni a Csallóköznek. (Meglőzően fél napom ráment arra, hogy a szobám valamiféle emberi környezetet mutasson, illetve némi alkalmas háttereket kínálhasson hozzám...) Fotózás-munka után, a napi sétafeladat közben Hunčík Péterrel barátommal futottam össze, akivel kiadós traccs a Mesketében versről (Somos Péter régi verseiről),¹ irodalomról, magyarországi elfogadról, méltánytalanságokról... ilyenekről. Főleg pedig – ez utóbbiak örvén is – Jakoby Gyuláról, a kassai festőről, nála tett hajdani látogatásainkról, akivel kapcsolatban mindketten a magyar művészettörténet(-írás) megbocsáthatatlan mulasztásának tartjuk, hogy anélkül mondott le róla, „a kassai Chagallról”, hogy meg se próbálta megismerni kétségtelenül európai rangú festészetét, és – hadd fogalmazzak így, kiélezzetben – szlovák nemzeti tulajdonba engedte át. Jóllehet mindvégig öntudatos magyarnak vallotta magát, aki élete végéig szlovákul sem tudott rendesen megtanulni, amikor pedig személyi igazolványába szlovák nemzetiségűnek tüntették fel, bement a hivatalba, és kijavíttatta azt magyarra (ami anno, *Husákiában*, de korábban sem, egyáltalán nem volt veszélytelen lépés).

Ezért is maradt nagy fájdalma mindvégig, hogy a 20. századi magyar festészet története mégsem számolt vele, monográfia sem íródott róla nyelvünkön (ellenben szlovákul több is, ezek azonban meg sem említik magyar nemzetiségét, egyik kiváló méltatója, Albert Marenčin pedig egyenesen a „szlovák Chagallnak” titulálja), s még nagy(obb), átfogó életmű-kiállításra sem méltatták őt Budapesten. (Csak a halála előtti esztendőben kapott, mindössze negyven képével, két hónapra kiállítási lehetőséget a Múcsarnokban, mely tárlata élete utolsó évében Miskolcra is átkerült – eze- ket megelőzően csak 1959-ben volt kiállítása a magyar fővárosban, akkor is csupán „csehszlovák(iai)” művészként, a Csehszlovák Kulturális Központban)... Pedig mindig mondogatta, hogy ne nevezze őt senki „júliusnak”, mert nem hónap ő, hanem Gyula (értsd: keresztnéve szlovákul: Július). Meg nem élt nyolcvanötödik születésnapja alkalmából 1988-ban a budapesti Magyar Nemzetben írtam róla s magyarországi el- és befogadásának hiányáról (mely cikkekscémre több egyetértő olvasói levelet is kaptam), ahol egyebek közt azt a vele kapcsolatos történetet is idéztem, hogy amikor Bohumil Hrabal értesült Jakoby Gyula magyar nemzetiségéről – aki már megelőzően is ismerte a képeit –, nagyot csapva a prágai Aranytigris asztalára, így kiáltott fel: „Herr Gott! Sejtettem, hogy csak magyar vagy lengyel lehet!” Talán éppen az volna vele a baj, hogy jellegzetesen egyedi festészetéhez, mint Szigeti László írta róla egy helyt, „a magyar művészetben nem találni [...] analógiát”? De valami hasonlót nyilatkozott róla annak idején a tekintélyes művészettörténész, Végvári Lajos is, aki szerint Jakoby művészete annyira egyedi, hogy „művészettörténeti helyének meghatározására akár egy tucatnyi vele rokonítható művész nevét is felsorolhatnánk, és ezzel még mindig nem határoznánk meg művészténe- nek sajátosságait”.

Jakoby egyik festményének jellegzetes figurája egy számár, s amikor ezt egyik látogatásunkkor egy kassai színházi bemutatóra érkezett csapatunkból valaki a jámbor jószágot ábrázoló képet önarcképnek nevezte (Szigeti Lászlóra, Gágyor Péterre, Hunčík Péterre, Grendel Lajosra emlékszem közülünk legfőképp – utóbbi írt is egy messzematot ez audienciánk szülte felismeréseiről, mely belőlem viszont egy verset „hozott ki”), az idős Mester fanyar (ön)íroniával, mosolyogva vallotta be, hogy abban valóban magát festette meg... Egyébként Jakoby is a Mészáros – akkor éppen: Sverdlov! – utcában lakott (meglehetősen méltatlan körülmények között), ha jól emlékszem, ahol a Grosschmid-ház is áll, és két évtizede, hogy a közeli, a Dómtól induló Erzsébet utcában 2000-től Bartusz Gyula még 1980-ban készült, életnagyságúnál nagyobb, egészalakos szobraként köszöntgeti az őt kerülgető bábész járóelőket. Mert közülük (s közülünk) való volt, még ha ezt máig sem tudatosítottuk eléggé... De mit

is írt róla Grendel Lajos még (már?) 1983-ban? „Minden ecsetvonása festészetünkben egyedülálló nagyvonalúságról és eleganciáról tanúskodik [...] amit egy magamfajta laikus, a festészet formanyelvét alig ismerő irodalmár képtelen olyan pontosan és szakszerűen leírni, ahogyan egy műtörténész tehetné. De hát ha tehetné, miért nem teszi?” Hát igen... Ugyanez a kérdés nem sok híján négy évtizeddel később is... (szep-tember 17., csütörtök)

Mondat

Újabb hír az Írószövetségtől (s ez is a napra pontos dátum nélkül): „október közepén”, nem sokkal hetvenhetedik születésnapja előtt meghalt Tárnok Zoltán. A Kortársban szoktam találkozni vele hajdan, amikor még voltak szerkesztőségek és én be-bejártam többek közt ide is. Szót azonban ritkán váltottunk, akkor is többnyire csak mondatokról... Igen... mondatokról... egyről... kettőről... amennyiről kellett... A mondatok óre volt ugyanis, a nyelvét, azaz a lap olvasószervezője, szöveggondozója. S bár maga is írt prózát, nem is akármilyet (noha, ki tudja miért, csak néhányat olvastam tőle, sosem tolakodott velük, és az írásai sem voltak tolakodók, hivalkodók, a figyelmet csillogásukkal-villogásukkal vagy éppen hókuszpókuszaikkal magukra felhívók, egyszerűen csak a helyén volt bennük minden, és legfőképpen a mértéktartásukkal, fegyelmezettségükkel, belső feszültségükkel, rejtett mélységeikkel beszéltek az írójukról. („...mondatainak lélegzetvétele és ütemezése olyannyira magasrendű alkotói lelemény, hogy már-már a megtévesztésig emlékeztet a köznapi beszédre” – jut eszembe most róla Hornyik Miklós halál-pontos megfigyelése.) Tárnok úgy használta a magyar nyelvet, hogy legfőképpen teremtette: íróként is, szerkesztőként is – rangot adott neki, s már a szerkesztőségbe is szorongva vitte írását az ember, hogy ha az a szerkesztőn átmegy is, vajon Tárnok Zoltán talál-e henyésége(ke)t, leleplezni való nyelvhasználati bakikat, kócoságokat a mondataiban, mondatfűzéseiben. Ám ugyanekkor azzal a biztonságérzettel is, hogy amit ha ő el is nézett valamit a maga szövegében, Tárnok Zoli biztosan észreveszi majd. Hadd ne mondjam: Kortárs-beli évtizedei alatt minden, a lapban megjelent írás *társ-szerzője* is volt. Akkor is, ha egy betűnyi javítanivalót sem talált bennük, csupán – csupán? legfőképpen! – azzal, hogy hitelesítette azokat. A létezésével, kíméletlen figyelmével évtizedeken át biztonságot adott nekünk... mi lesz most, nélküle, a nyelvünkkel? Mert biztosak lehetünk abban, hogy halálával nemcsak olvasóit – nyelvünket is nagy veszteség érte... (október 19., hétfő)

Zúzmara

Nemrég valahogy, észrevétlenül, ismét kezembe óvakodtak Füst Milán alig három és fél száz A/5-ös oldalt kitevő „összes versei”. S mivel már úgyis

kezemben voltak, hetekig le se tettem őket. Ha pedig vannak is versek, könyvek, költői életművek, melyektől az ember az idők múlásával akarva-akaratlan eltávolodik, olyanok is vannak, amelyekhez csak az idők múlásával érkezik meg (nő fel), ez kétségtelen. Füst Milán verseit azonban, hogy bármely életkorban vettem is kezembe azokat – legelőször még valamikor pályakezdő suhancként, *tizen*-nel kezdődő éveim végén, vagy most, hetveneseim elején –, egyforma intenzitással, az idők mélyén, az emberi törzs-, illetve egyedfejlődés legmélyebb bugyraiban fakadó elemi erővel, az univerzumba kiáradó és onnan visszasugárzó transzcendenciával nyúlnak belém, és szedik össze szerte-szerhulló darabjaimat. Amikor azonban minősíteni, közelebről jellemezni szerettem volna őket, minduntalan csak közhelyek jutottak eszembe, illetve azok a szokványok, melyek már ezeregyszer elhangzottak és leíródtak róluk, noha ezek korántsem fedték le azokat teljesen. A segítséget végül teljesen váratlanul onnan kaptam, ahonnan (akitől) legkevésbé vártam volna: Illyés Gyulától, noha tudom róla, milyen pontos és érzékeny versolvasó (s legalább olyan pontos és érzékeny versolvasónak is, mint költőnek). Aki most későbbi olvasásra félretett folyóirataim és újságkivágataim valamelyikéből sietett a segítségemre, ahol Füst „zuzmaralepte, középkori verseit” említette. Ez az, ez a megfelelő minősítés költőnk opusaira! – hasított belém a felismerés, ám természetesen nem a „középkori” miatt, hiszen Füstről: hangvételeről, modora, illetve gyökerei kapcsán ezerszer leírtak már ilyesmit (biblikus, prófétai, jeremiádi hang, klasszicizáló, Berzsenyivel közös gyökérszék stb.). De a „zuzmaralepte” rendkívül pontosan és érzékletesen ragadja meg az ő „bruegheli költészetének” – szintén Illyés remek névadása – egyes darabjait. Amikor pedig tétova olvasójaként mind mélyebbre merülök alá Füst költészetében, egyre tisztábban érzékelem, amint versei felől mindinkább belep engem is a zúzvara, s kellemes hőmérsékletű, fűtött szobámban is fázósan húzom össze magamon félig kigombolt ingemet... *(október 30., péntek)*

Új Forrás 2022/1 – Tóth László: Utak, mondatok
Széjlegyzetek elszellett napokhoz (2020)

Est

Délután Nagy Borbála Réka kérésére végre megírhattam e-mail-jeimet Mária Bátorovának, Mila Haugovának és Jana Beňovának egy magyar fordításban készülő szlovák versantológiába beválogatott opusaik engedélyeztetése miatt. Mindhárman szinte azonnal válaszoltak, elsőnek Bátorová, majd Mila, azután Jana is. Utóbbi, levelében, többek között évtizeddel ezelőtti fergeteges – Ivan Štrpka barátunkkal közös budapesti, Írószövetség-beli bemutatkozásukat követő – esténket is megidézi, melynek emlékét azóta hordja magával. Minderre akkor – meg kellene keresnem, mikor is – az Oláh János vezette Magyar Napló hajdani nevezetes, az időben Falusi Márton szervezte

világirodalmi összeállításainak keretében megjelent, általam összeállított kortárs szlovák blokk bemutatója alkalmából került sor, melyben Jana a *Plán odprevádzania. Café Hyéna* című friss regényének Csanda Gábor fordította részletével, Ivan pedig az általam fordított verseivel szerepelt. (S hogy

80 ki még, szintén csak keresés kérdése.) Beňová regénye azóta már tucatszám nyelven megjelent, többek között, 2016-ban, Mészáros Tünde fordításában, magyarul is. S Jana még most is azt írja levelében, aki tényleg elbűvölő jelenség, hogy gyakran eszébe jut akkori napunk és kocsmajáró *parádés* – ő írja így – esténk (éjszakánk) Ivannal és Hajnalkával, tolmácsukkal, és nagyon örül, hogy megismerhetett. Igaz, ők is nagy párost alkottak Ivannal, s körtepálinkáktól feltüzelt triászunk (négyesünk) fergeteges jókedve sokáig visszhangzott még a pesti éjszakában... Hajnali ötre keveredtünk haza Rákóczi úti szálláshelyünkre, a Szlovák Intézetbe. Előtte azonban még betértünk egy búcsúpohárkára az Intézet szomszédságában levő talponállóba, ahol még mindig harsogott belőlünk zajos életkedvünk. Szlovákul, persze, mivelhogy Ivan és Jana nem beszélnek a nyelvünket (néhány alapszavunkon kívül), belőlem pedig már a harmadik körte után folyt a rendes körülmények között meglehetősen nehezen induló szlovák szó még a legösszetettebb filozófiai kérdéseket taglalva is. Amikor azonban az egyik közeli asztalkától – talán épp munkába menet szidva magában a rendszert és az életet – zordan ránk mordult valaki: „Magyarországon magyarul.” Mondhatom, Janában az ismeretlen úr e nem éppen kedélyes megnyilatkozása is – megkoronázva friss Budapest-élményét – mély nyomot hagyott. Olyannyira, hogy azt hazatérve rögtön meg is örökítette egy tárcáskában akkori lapjában, a Smeben, nem kis malíciával a következőképpen summázva a dolgot: „Kora reggel az első emberekkel találkozni mindig kockázatos dolog. Általában szokatlanul frissek, s élesen vág az agyuk.” (Írását később lefordítottam, melyet azután Karádi Éva a Magyar Lettre Internationale-ben is közölt *Krisztián, László, Hajnalka és én...* címmel, amelyben a László természetesen én vagyok, Hajnalka a már említett budapesti tolmácsuk, Krisztián pedig Grecsó, akivel egy későbbi alkalommal – a szlovák–magyar viszonyt taglalva – Freiburgban kerültek egymás mellé Beňovával egy pódiumbeszélgetésen.) Reméltem azonban, Jana mégsem ezt az élményét őrzi meg ébredező fővárosunkból, s rólunk magyarokról. Inkább azt, hogy amikor első párizsi útjára Márai kétkötetes naplóját vitte magával olvasnivalóul, az olyannyira magával ragadta, hogy Párizst szinte észre se vette (még szerencse, tette hozzá, hogy könyvében kassai polgárunk gyakran emlegeti a francia fővárost). Beňovával legutóbb vagy három (vagy már négy?) éve futottunk össze Budapesten, amikor Szlovákia volt a Nemzetközi Könyvvásár vendége, s ő a *Café Hyéna* épp ez alkalmából megjelent magyar kiadásával képviselte hazája irodalmát. Sokat azonban a nagy sürgésben-forgásban nem beszélhettünk, ő jobbra szaladt,

nekem meg épp balra akadt feladatomban a nyolc kortárs szlovák költőt bemutató, és a L'Harmattan kiadásában szintén ez alkalomból napvilágot látott *Gyalogösvények a magasba* című versválogatással, melynek szerzői közül hárman is eljöttek fővárosunkba. (A fiatalabb nemzedék képviselőiben Michal Habaj, az idősebbekében – milyen furcsa és milyen igazságtalan ezt így leírni vele kapcsolatban – Mila Haugová, aki maga is Budapesten született, és hát természetesen Ivan Štrpka, aki verses önarcképe címével mondván, afféle „egy helyben álló vándorként” járta végig az életét... szóban forgó opusában is egy vonat folyosóján álldogálva szemléli, miként futnak el előtte odakint, az ablakon túl az állomások). Természetesen máig sajnálom, hogy Janával ott csak néhány szót válthatunk, mostani levele azonban valamelyest kárpótolt beszélgetésünk akkori elmaradásáért. Viszont legközelebb, ha Pozsonyban járok, tényleg összefuthatnánk valahol... Ha egyáltalán ott van még, illetve ha éppen ott lenne akkor... Ugyanis mostani levele szerint jelenleg többnyire Selmezbányán tartózkodik, „fél lábbal” pedig Kőszegen... Amiről egyelőre ugyan nem tudom, hogy ez mit jelent pontosan, de igen vonzó város(ka) egyik is, másik is... s ha nagyon el akarnék vonulni a világ elé, számomra is paradicsomi hely lenne hozzá mindkettő. Igaz, az utóbbi időben (egy-két-három évben?) már a világ vonult el tőlem meglehetősen mértékben... amihez még hozzájöttek a jelenlegi vírushistória (vírushisztéria?) miatti utazási megkijárási korlátozások is... azaz az utóbbi közel egy évben én se nagyon kereshettem azt... bár nem is éreztem rá túl nagy készletet... Noha valóban voltak idők, amikor nagy-nagy egyetértésben *feszültünk* egymásnak a világgal, s mindketten – a világ is, én is – annak rendje s módja szerint tukmáltuk egymásra, ami csak tőlünk tellett... Aminek köszönhetően – Janához hasonlóan, akit most épp e két város köt magához titokzatos vonzásával – magam is megtapasztalhattam egyszer-kétszer(-háromszor), milyen is egy életre Kőszeg és Selmezbánya – szabadságát sem feladó – foglyának maradni ... (*december 8., kedd*)

Új Forrás 2022/1 – Tóth László: Utak, mondatok
Széjegyzetek elszellett napokhoz (2020)

81

Önzés

„Filozófusként éltem” – állítólag ezek voltak Casanova utolsó szavai a halála előtt. Igaz, kijelentését nehéz értelmeznünk, s több oldalról is közelíthetünk hozzá, hogy mire is gondolhatott vele. Egyik magyar fordítója és nagyszerű értelmezője, Kolozsvári Grandpierre Emil a reneszánsz középpontba helyezett viselkedéskultúráját, viselkedésfilozófiáját nézve, az „ügyes önzés filozófiájában” találta meg e mondat jelentését, amit végül – akár kalandorunk életének hiányos ismeretében is – el is hihetünk neki. De filozófusként éltem-e én is? A casanovai értelemben – s itt most nemcsak a nőkhöz való viszonyomat

és hozzájuk fűződő kapcsolataimat, „kalandjaimat” tekintve – bizonyosan nem. Bár az évek során sok mindent illetően kialakult a magam – olykor még alaposabban is átgondolt – filozófiája. Bizonyos azonban, hogy ennek (ezek) középpontjában nem az önzés áll(t). Hisz – most már (vagy egyelőre?)
82 elmondható – az élet ilyen-olyan helyzeteiben mindig sokkal inkább igyekeztem másokat képviselni, mintsem a magam érdekeit nézni (sokszor még ezek ellenében is). Mégsem érzek késztetést arra (ahogy nem is éreztem soha), hogy lázadjak magam ellen. Legfeljebb csendes beletörődéssel nyugtáztam olykor, hogy engem ilyen marhának teremtett az úr. És igyekeztem beérni azzal a legelővel, amelyre kicsapott. Inkább talán afféle diderot-i Mindenmindegy Jakab-féle alkat volnék. Aki, igaz, bár nem könnyen törődik bele akármibe (főleg a kudarcába), a megoldást elsősorban azok *be-látásában* és értelmezésében keresi. Aki ha el is bukott vagy el is buktatták, igyekezett felállni, s amint és ahogy lehetett, menni tovább... S ha mást nem, a kudarcait, vereségeit igyekezett nyereséggé *átfordítani*... Miközben arra is rájöhettek, hogy olykor a kudarcok is megerősíthetik az embert, szemben azokkal, akiket vélt vagy valós igazságaik tettek gyengévé... (december 13., vasárnap)

¹ Aki szintén ő maga volt annak idején, és ezen a(z írói) néven tette közzé érvényüket ma sem vesztett, ám kötetben azóta sem publikált verseit.

